

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2023 • 206-221

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1251834

KÂBE'NİN TARİHİ ve ANLAMI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Some Findings on the History and Meaning of the Ka'ba

Mücahit YÜKSEL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
İslâm Tarihi Anabilim Dalı, Konya Türkiye
Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology,
Department of Islamic History, Konya, Türkiye
myksl_42@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2958-7813>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 17.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 09.05.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mücahit Yüksel).

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

KÂBE'NİN TARİHİ ve ANLAMI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Some Findings on the History and Meaning of the Ka'ba

Öz

Kâbe, tüm dünya Müslümanlarının namazda yönünü döndüğü kıblesidir ve kıyamete kadar da tevhidin ve Müslümanların birliğinin simgesi olmaya devam edecektir. Bu sebeple onun mahiyeti hakkında sağlıklı bilgiler edinmek zaruridir. Kâbe, insanlığın yeryüzündeki ilk mescididir. Rivayetlere göre Hz. Âdem, cennetten çıkarıldıktan sonra Hz. Havva ile yeryüzünde buluşması sebebiyle Allah Teâlâ'ya şükretmek için, cennette iken ibadet maksadıyla etrafını tavaf ettiği nurdan sütunun kendisine yeniden verilmesini ister ve ardından Allah Teâlâ'nın emriyle Kâbe'yi inşa eder. Hz. Şit zamanında ise Kâbe ilk defa taştan ve çamurdan bir bina şeklinde yapılır. Ardından Nûh tufanında bina kumlar altında uzunca bir süre gizli kalır. Yıllar sonra Hz. İbrahim, Yüce Allah'ın emri üzere oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi Hz. Şit tarafından yapılan binanın temelleri üzerine inşa eder. Zaman içerisinde çeşitli felaketler sebebiyle zarar gören Kâbe, daha sonra henüz İslâm daveti başlamadan önce tamir edilir. Emevîler döneminde de siyasî mücadeleler sırasında yeniden yıkılıp yapılmıştır. Bu çalışmanın hedeflerinden biri, tarih içerisinde Kâbe'nin geçirdiği aşamaları açıklamaktır. İkinci hedef ise, sembollerden hareket ederek Kâbe'nin Müslüman bilincinde yer etmesi gereken anlamına vurgu yapmaktır. Bu sebeple çalışmada, konunun gerektirdiği yöntemler olarak; betimleme, hikâye ve analiz kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Kâbe, Mabet, Hz. Âdem, Hz. İbrahim.

Abstract

The Ka'ba is the qibla to which all Muslims of the world turn in prayer and will continue to be the symbol of tawhid and the unity of Muslims until the Day of Judgment. For this reason, it is necessary to obtain healthy information about its nature. The Ka'ba is humanity's first mosque on earth. According to the narrations, after Adam was expelled from Paradise, upon meeting with Eve again, he wanted the pillar of light, which he had circumambulated around while in Paradise, to be given to him again, in order to thank Allah and then builds the Ka'ba by the order of Allah. In the time of Shit, the Ka'ba was built for the first time in the form of a building made of stone and mud. Then, in Noah's Flood, the building remained hidden under the sand for a long time. Years later, Abraham, together with his son Ismâ'îl, built the Ka'ba on the foundations of the building made by Shit, at the command of Allah. The Ka'ba, which was damaged due to various disasters over time, is then repaired before the Islamic invitation begins. It was demolished and rebuilt during the political struggles during the Umayyad period. One of the aims of this study is to explain the stages that the Ka'ba went through in the historical process. The second aim is to emphasize the meaning of the Ka'ba in the Muslim consciousness by moving from symbols. Therefore In study, description, story and analysis methods are used in accordance with the characteristics of the subject.

Keywords: Islamic History, Ka'ba, Temple, Adam, Abraham.

GİRİŞ

Allah Teâlâ insanları kendisine kulluk etmeleri için yaratmış ve ibadet şekillerini öğretmek için birçok peygamber göndermiştir. Ayrıca insanların ibadet edecekleri bir mabet de ihtiyaç olarak belirlemektedir. Kâbe ise yeryüzünde yapılan ilk mabettir. Kâbe'nin tarihçesiyle ilgili bilgiler incelendiğinde Kur'an ayetleri ve hadislerdeki malumât ile İslâm tarihi kaynakları arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ Kâbe'den bahsederken olayı İbrahim Peygamber ile başlatmaktadır. Dolayısıyla Kur'an ayetlerinde Kâbe'nin ilk inşasının Hz. İbrahim tarafından yapıldığı izlenimi hâkim olmaktadır. Hadislerde de Kâbe'nin Hz. İbrahim öncesinde inşa edildiğine doğrudan temas eden bilgiler olmamakla birlikte, yorumlarla buna imkân tanıyan rivayetler bulunmaktadır. Dolayısıyla Kur'an ayetleri ve hadislerde Hz. İbrahim öncesine işarette bulunan bilgiler olmakla birlikte bunu doğrudan ifade eden veriler bulunmamaktadır.

İslâm tarihi kaynakları ise Kâbe'nin tarihçesiyle ilgili olarak daha eski dönemlere gitmekte ve onun, ilk insan ve peygamber Hz. Âdem tarafından yapıldığı bilgisini vermektedir. Hatta Hz. Âdem öncesine kadar işi götüren rivayetler de bulunmaktadır. İslâm tarihi kaynaklarına göre Kâbe'nin tarih boyunca geçirdiği inşa ve tamir süreçlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür: Meleklerin ve Hz. Âdem'in inşası, Hz. Şît'in inşası, Hz. İbrâhim'in inşası, Amâlikâlıların inşası, Cürhüm kabilesinin inşası, Kusayy'ın inşası, Kureys'in inşası, Abdullah b. Zübeyr'in inşası, Haccac b. Yûsuf'un inşası ve Osmanlı Padişahlarının onarım çalışmaları. Bu noktada, tarih kaynaklarındaki bilgilerin, ayetler ve sahih hadisler ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kâbe, içinde bulunan unsurların ve icra edilen ibadetlerin sembolik anlamlarıyla da birçok önemli hususu akla getirmektedir. Bu bağlamda ilk etapta onun, tevhidin ve Müslümanların birliğinin sembolü olduğunu söylemek mümkündür. Zira dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlar, namaz ibadetleri için ona doğru yönelmek ve onun etrafında aynı yöne doğru birlikte tavaf etmek suretiyle bu birliği hem görsel hem de pratik anlamda sergilemektedirler. Dolayısıyla bu görüntü, dünya Müslümanlarının ideal ve eylem birlikteliğini de kaçınılmaz olarak akla getirmektedir.

Kâbe, İslâm toplumundaki merkezî konumu sebebiyle ilim dünyasında da birçok kişi tarafından değişik yönleriyle ele alınan önemli bir konu olmuştur. Bu konuda birçok değerli akademik çalışma mevcuttur. Bunlar arasında; Yusuf Ziya Kazıcı¹, Sadık Eraslan², Ali Bakkal³, Sadık Kılıç⁴, Can Yılmaz⁵ ve Hakan Temir⁶ gibi isimleri saymak mümkündür. Kuşkusuz ki bu çalışmalar, alana katkı sağlayan değerli gayretlerin ürünüdürler. Bizim bu makaleyi yazmaktaki amacımız ise, Kâbe'nin tarihçesi ve anlamı hakkında bütüncül ve özlü bir sunumla birlikte, eksik kalan bazı noktalara da temas etmek suretiyle birkaç tespit daha eklemektir.

1. KÂBE İSMİNİN ANLAMI VE KÂBE'NİN İSİMLERİ

Ka'b (الكعب) kelimesi, dört ayaklı tüm hayvanlarda bulunan kemik için kullanılmaktadır. İnsanda ise ayaktaki "aşık kemiği ve topuk" anlamına gelmektedir. Ayak ile bacak kısmının birleşim yerinde çıkık hâlde bulunan kemik bu kelime ile ifade edilmektedir. "Ey inananlar! Namaz kılacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayrıca ayaklarınızı topuk kemiklerine kadar (yıkayın)..."⁷ meâlindeki abdest ayetinde de bu anlamda kullanılmaktadır. *Zü'l-Ka'bât*, câhiliye döneminde Benî Rabîa kabilesine ait bir

¹ Yusuf Ziya Kazıcı, "Osmanlıların Kâbe'ye Hizmetleri" (Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri], 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2007), 213-216.

² Sadık Eraslan, "Kâbe ve Mescidü'l-Haram" (1. Hz. İbrahim Sempozyumu), 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2007), 217-221.

³ Ali Bakkal, "Kâbe ve Sembolizm", [Tartışmalı İlmî Toplantı], 07-09 Kasım 2014, (2015), 297-316.

⁴ Sadık Kılıç, "Kâbe'deki Sembolizm Üzerine Bir Deneme", *İslâmî Araştırmalar* 1/5 (1987), 62-69.

⁵ Can Yılmaz, "Kâbe", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1993), 67-91.

⁶ Hakan Temir, "Kutsalın Tezahürü ve Mekânın Etkisi Bakımından İslam Öncesi Arap Yarımadasındaki Kâbe/Beytler?", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/26 (2021), 120-149.

⁷ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), el-Mâide 5/6.

tapınaktı. Odasında veya evinde bağdaş kurmuş hâlde dört köşe olarak oturan kişiye de (فلان جالس في كعبته) denirdi. Yakın bir anlamda da (ثوب مكعب) denildiği zaman, sıkı bir şekilde iç içe geçirilerek dürülen elbise kastedilmektedir. Kâbe (الكعبة), dört köşesi olan her evi ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. “Allah’ın evi” olarak bilinen Kâbe de dört köşeli olması sebebiyle bu adla anılmıştır.⁸

Kâbe, insanların gözünde her zaman değerli olmuştur. Öyle ki eskiden insanlar Kâbe’ye saygularından dolayı evlerini kare değil de yuvarlak şekilde inşa ederlerdi. Bunu ilk bozan kişi olarak bilinen Humeyd b. Züheyr, davranışının kötü karşılanması sebebiyle Kureyş tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

“Humeyd evini dört köşeli yaptı / Bu onun için ya ölüm ya da hayat olur.”⁹

Kâbe için kullanılan birçok isim vardır. Mehdi b. Ebu’l-Mehdî-Bişr b. es-Serî-Ebû Avâne-Muğire-İbrahim tarihiyle gelen bilgiye göre; *Bekke*, Kâbe’nin yerinin, *Mekke* ise bulunduğu beldenin adıdır. Bir rivayete göre de insanlar ayaklarıyla Kâbe önünde sıkışıklık meydana getirdikleri için bu ad verilmiştir. Kibirli insanların boyunlarını eğdiği için bu adın verildiği de söylenmektedir. Kâbe’nin bir ismi de *Beytülâtîk*’tir. Yüce Allah onu, kibirlenen insanlardan azat ettiği için bu adın verildiği rivayet edilmektedir.¹⁰ Halil b. Ahmed’in zikrettiği bilgiye göre *Atîk*, “çok eski, zamansal olarak uzun bir dönem öncesi” anlamını ifade etmektedir. Kâbe’ye de Beyt-i Atîk denmesinin nedeni, insanların ibadet etmeleri için yeryüzünde konmuş ilk mabet olmasıdır.¹¹ *Kâdis*, *Nâzir* ve *el-Karyetü’l-Kadîme* ise Kâbe için kullanılan diğer adlardır.¹²

Kâbe, Kur’an-ı Kerim’de de değişik adlarla anılmaktadır. Buna göre; *Kâbe*¹³, *Beyt*¹⁴, *Beytül-atîk*¹⁵, *el-Beytül-harâm*¹⁶, *el-Beytül-muharrem*¹⁷, *el-Mescidül-harâm*¹⁸ ve *el-Beytül-ma’mûr*¹⁹ Kur’an-ı Kerim’de Kâbe için kullanılan isimlerdir.

Kur’an-ı Kerim’de Kâbe için kullanılan isimlerin ortak noktasına bakıldığı zaman, *beyt* kavramı ile onun “ev” özelliğine ve *haram* kavramıyla da kutsallığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Kâbe’nin, Allah tarafından kutsal kılınmış, değerli, güvenli ve hürmetine özen gösterilmesi gereken bir mekân olma özelliği ortaya konmaktadır.

2. KUR’AN-I KERİM VE HADİSLERDE KÂBE

Kur’an ayetlerinde, insanlar için yeryüzünde kurulan ilk mabedin Kâbe olduğu belirtilmektedir; bununla birlikte Kâbe’nin tarihi, Hz. İbrahim’den itibaren anlatılmaya başlanmaktadır. İbn Abbâs (ö. 68/688) tarafından uzunca nakledilen bir rivâyet de Kâbe’nin Hz. İbrahim tarafından inşa edilmesini anlatmaktadır. Buna göre; küçük bir bebek iken oğlu Hz. İsmail’i ve eşi Hz. Hacer’i Mekke’ye bırakıp tebliğ amacıyla Filistin bölgesine giden Hz. İbrahim uzun yıllar sonra gelmiş ve evli genç bir delikanlı olan oğluna Allah Teâlâ’nın emrini bildirdikten sonra

⁸ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî (Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, ts.), 1/207; Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvîni, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979), 5/186; Râğıb İsfehânî, *el-Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2007), 2/476-477; Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/717-718.

⁹ Ebu’l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Velîd b. Ukbe b. el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, thk. Rüşdi Salih Muslih (Beyrut: Dâru’l-Endelüs, ts.), 1/279-280; Ebu’l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Haneff İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerrreme ve’l-Haremi’s-şerîf*, thk. Alâ İbrahim, Eymen Nasr (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004), 122-123.

¹⁰ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/279-280; İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerrreme*, 122-123.

¹¹ Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-ayn*, 1/146.

¹² Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/280.

¹³ el-Mâide 5/95, 97.

¹⁴ el-Bakara 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; el-Enfâl 8/35; el-Hac 22/26; Kureyş 106/3.

¹⁵ el-Hac 22/29, 33.

¹⁶ el-Mâide 5/2, 97.

¹⁷ İbrâhîm 14/37.

¹⁸ el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28.

¹⁹ et-Tûr 52/4.

birlikte Kâbe'yi inşa etmişlerdir.²⁰ Kur'an'da ayrıca Kâbe'nin kutsallığı ve insanlar için bir hidayet oluşu da ifade edilmektedir.²¹ Söz konusu ayet ve hadislerin muhtevası, Kâbe'nin Allah Teâlâ tarafından kutsal kılındığını, büyük değerini ve insanların doğru yolu bulmaları noktasındaki önemini ortaya koymaktadır. Zira Kâbe, tevhidin ve tüm dünyadaki Müslümanların birliğinin tecelli ettiği bir yerdir.

Allah Teâlâ, başka bir ayette Kâbe'den bahsederken orada; Hacerülesved, Makam-ı İbrahim, Safa ile Merve ve Zemzem gibi apaçık ayetlerin bulunduğunu, oradaki insanların güvende olduğunu ifade ettikten sonra gücü yetenlerin oraya hac ibadeti için gitmelerini farz kılmıştır.²² Câhiliye döneminde Kâbe'nin ehline –müşrik olmalarına rağmen- güvenlik vermiş ve Kâbe'yi Ebrehe'nin saldırısından korumuştur. Zira Kâbe'yi yıkmak için gelen Ebrehe'nin ve ordusunun uğradığı âkibet Fil Sûresi'nde anlatılmaktadır.²³ Burada olan insanlar, câhiliyenin yoğun olduğu dönemlerde dahi Allah Teâlâ'nın takdir ettiği güvenlikten nasiplerini almışlardır. Allah Teâlâ, Kureyş Sûresi'nde buna atıf yaparak, kendilerini aç iken doyuran ve korku içindeyken emin kılan bu Beyt'in Rabbi olarak kendisine ortak koşmaktan onları men etmiştir.²⁴ Hz. Peygamber de Kâbe'nin Allah Teâlâ tarafından kutsal kılındığını ifade ettikten sonra, Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişilerin kan dökmekten ve oranın ağacını kesmekten uzak durmaları gerektiğini, bunun haram olduğunu söylemiştir.²⁵

Kur'an'da Kâbe'nin, insanlar için bir toplanma ve birlikte ibadet etme yeri kılındığı ifade edilmektedir.²⁶ Dolayısıyla toplu ibadete, Müslümanlar olarak devamlı buluşma, görüşme ve birbirilerinin hallerinden haber olmaya atıf yapılmaktadır. Bu, Müslümanların toplum bilincinin gelişmesi ve birbirilerinin dertleriyle dertlenmeleri noktasında önemli bir husustur.

Kur'an'da, tevhidin simgesi olan Kâbe'nin, şirk unsurlarıyla kirletilmemesi ve oranın tam anlamıyla temiz tutulması emredilmektedir. Bu bağlamda Kâbe'yi inşa eden Hz. İbrahim'e ve onun şahsında tüm Müslümanlara hitaben oranın şirk unsurlarından korunması emredilmektedir.²⁷ Hz. Muhammed (sas) de kendi döneminde aynı hassasiyeti göstermiştir. Nitekim o, Osman b. Talha'yı çağırarak ve kendisine şöyle demiştir: "Sana, (Kâbe'nin içinde bulunan ve şirk döneminden kalma) iki boynuzu kaldırmanı emretmeyi unuttuğum. (Kaldır onları.) Çünkü Kâbe'de, namaz kılan kişiyi oyalayacak bir şeyin bulunması doğru olmaz."²⁸ İnanç noktasında temiz kalamayan ve şirk inancını benimseyen müşrikler de buna rağmen kendi anlayışlarına göre benimsedikleri temizlik hassasiyeti gereği Kâbe'nin yeniden inşasını yaparlarken faiz, kumar ve fuhuş gibi yerlerden gelen paraların orada kullanılmamasına özen göstermişlerdir.²⁹ Ancak bununla birlikte müşrikler Hz. İbrahim'den gelen ibadet şekillerini tahrif etmişler ve istenen temizliği tam anlamıyla sağlayamamışlardır. Bu hususa atıfta bulunan Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onların Beyt'in önündeki duaları, sadece ıslık çalmaktan ve el çırpılmaktan ibarettir. Artık inkar ettikleriniz sebebiyle tadın azabı."³⁰

Kâbe, tüm dünya Müslümanlarının kiblesi olarak tayin edilmiştir.³¹ Böylece tüm Müslümanlar namazlarında oraya yönelmekte ve birlik görüntüsü vermektedirler. Hz. Peygamber de hadislerinde ve uygulamalarında bu hususu ortaya koymuştur. Nitekim İbn Abbâs'tan nakledilen şu rivayet bunu ortaya koymaktadır: "Hz. Peygamber (fetih günü) Kâbe'nin

²⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), "Enbiyâ", 9.

²¹ Âl-i İmrân 3/96.

²² Âl-i İmrân 3/97.

²³ el-Fil 105/1-5.

²⁴ Kureyş 106/1-4.

²⁵ Buhârî, "İlim", 37.

²⁶ el-Bakara 2/125.

²⁷ el-Hac 22/26.

²⁸ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Menâsik", 93.

²⁹ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/157.

³⁰ el-Enfâl 8/35.

³¹ el-Bakara 2/150.

içine girdiği zaman her köşesinde dua etti. İçinden çıkıncaya kadar da namaz kılmadı. Dışarı çıktığı zaman, Kâbe'nin önünde iki rekât namaz kıldı ve 'İşte kible!' dedi."³²

İbadetlerde Kâbe'ye yönelmek sadece bir binaya yönelmek değildir. Zira buradaki hikmet, Yaraticı'nın emrine teslimiyet göstermektir. Yüce Allah, emrine teslimiyet noktasında samimiyet gösterenlerle zayıf davranışların birbirinden ayırt edilmesi için kısa süreliğine bir değişiklik yapmış ve Müslümanlara ibadetlerinde Mescid-i Aksâ'ya yönelmelerini emretmiştir.³³ Öyle ki Müslümanların Medine'ye hicretinden kısa bir müddet sonra Allah Teâlâ, geçici bir süreliğine Müslümanlara namazda Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yönelmelerini emretti. Ardından 2/624 senesinde tekrar kible değişti ve Müslümanların tekrar Kâbe'ye dönmeleri emri geldi.³⁴ Yahûdiler, Müslümanların Mescid-i Aksâ'ya yönelmelerinden memnuniyet içindeyken, tekrar Kâbe'ye dönme emri onlar için bir kötü propaganda malzemesi oldu.³⁵

Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirilmeden beş yıl önce Kâbe, yangın, sel vs. sebeplerle hasar görmesi neticesinde tekrar inşa edilmişti. Ancak bu inşa, Hz. İbrahim tarafından inşa edilen asli şekilden biraz farklı idi. Hz. Peygamber, Kâbe'yi orijinal şekline göre yeniden inşa etmeyi hep istemiş; ancak insanların yeni Müslüman olmaları sebebiyle ortamın buna hazır olmaması onun bu düşüncesini pratiğe geçirmesine engel olmuştur. Bu hususu Hz. Âişe'ye (ö. 58/678) hitaben söylediği sözde kendisi şu şekilde ortaya koymuştur: "Eğer kavmin küfürden henüz yeni kurtulmuş olmasaydı, Kâbe'yi yıkar, onu İbrahim'in yaptığı temeller üzerine tekrar inşa ederdim. Çünkü Kureyşliler, Kâbe'yi inşa ettikleri zaman onu biraz kısalttılar ve bir kapısını kaldırdılar."³⁶ Müslim'in naklettiği şu rivayet ise konuyu daha detaylı şekilde ortaya koymaktadır:

Hz. Âişe anlatıyor: "Ben Resûlullah'a (sas) Hicr'in, Kâbe'ye dâhil olup olmadığını sordum. O: "Evet, Kâbe'dendir!" dedi. Ben: 'O hâlde, niye orayı Beyt'e dâhil etmediler?' diye sorduğum zaman o: 'Kavminin parası yetersiz geldi.' dedi. Ben: 'Peki, kapısı bu şekilde yüksek miydi?' diye sordum. 'Kavmin bu şekilde yaptı. Bunun nedeni ise istedikleri kişiyi oraya alıp, istemediklerini engellemektir. Eğer kavmin câhiliyeden yeni çıkmış olmasaydı ve kalplerinin hoşlanmayacağından korkmasaydım Hicr'i, Beyt'e dâhil eder ve kapısını yere kadar indirmeye çalışırdım."³⁷

Kur'an ayetlerindeki sunum şekli her ne kadar ilk etapta akla Kâbe'yi ilk inşa eden kişinin Hz. İbrahim olduğu düşüncesini getirirse de bazı ayetlerin içeriği ve sahih hadisler, aslında Kâbe'nin tarihinin Hz. Âdem'e kadar gittiğine işaret etmektedir. Örneğin yukarıda zikredilen ve insanlar için yeryüzündeki ilk ibadet yerinin Kâbe olduğunu ifade eden ayet üzerinde düşünüldüğünde, Hz. İbrahim'den önce Hz. Âdem'e kadarki süreçte yaşamış kişilerin de Allah'a ibadetle mükellef kişiler olduğu gerçeğinden hareketle Kâbe'yi ilk inşa eden kişinin Hz. Âdem olduğu bilgisi daha makul gözükmektedir. Bunu destekleyen sahih hadisler de mevcuttur. Zira Ebû Zer'den rivayet edilen şu hadis, önemli delillerden birisidir:

"Yâ Resûlallah! Yeryüzünde inşa edilen ilk mescit hangisi?" diye sordum. O, 'Mescid-i Haram' şeklinde cevap verdi. 'Sonra hangisi?' diye sordum. 'Mescid-i Aksa'dır.' diye cevap verdi. Ardından, 'İkisinin arasında kaç sene var?' diye sordum. O, 'Kırk sene vardır...' diye cevap verdi."³⁸

³² Buhârî, "Salât", 30.

³³ el-Bakara 2/143.

³⁴ Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ Ümerî (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Müessesetü'r-Risâle, 1397), 63-64.

³⁵ Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fi fûnü'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993), 1/267.

³⁶ Buhârî, "Hac", 42; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986), "Menâsik", 125.

³⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu'l-Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyâd: Dâru Taybe, 1426), "Hac", 70.

³⁸ Buhârî, "Enbiyâ", 10, 40; Müslim, "Mesâcid", 1, 2.

Bu hadise göre Kâbe ile Mescid-i Aksâ'nın inşası arasında 40 yıl bulunmaktadır. Ancak mevcut bilgilerimize göre bu durum bir sorunu ortaya koymaktadır. Çünkü Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından ilk kez inşa edildiğini kabul edecek olursak, Mescid-i Aksâ'nın da Hz. Süleyman tarafından inşa edildiği bilgisiyile birlikte düşünüldüğünde bu sorun rahat bir şekilde fark edilmektedir. Çünkü iki peygamber arasında kırk değil, bin yıldan fazla bir zaman bulunmaktadır.

Bu konu, İslâm âlimleri tarafından da ele alınmış ve çoğu âlim, farklı bir yorum üzerinde benzer ifadeler kullanmışlardır. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833), *et-Ticân* adlı kitabında zikrettiğine göre; Hz. Âdem Kâbe'yi inşa ettiği zaman Allah Teâlâ ona Beytü'l-Makdis'e kadar yürümesini ve onu inşa etmesini emretmiş, o da onu inşa etmiş ve içinde ibadet etmiştir.³⁹ İbn Hibbân (ö. 354/965)⁴⁰ ve Kurtubî (ö. 671/1273)⁴¹ hadisin, Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman'ın iki mescidi ilk defa yaptıklarına delâlet etmediğini, aksine onların önceden inşa edilip yıkılan mescitleri tekrar inşa ettiklerini ifade ettiğini söylemektedirler. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de benzer bir yaklaşımla konuyu şu şekilde açıklamaktadır: "Bu hadiste bir işkâl bulunmaktadır. Nitekim Kâbe Hz. İbrahim tarafından, Mescid-i Aksâ ise Hz. Süleyman tarafından inşa edilmiştir. İkisinin arasında ise bin yıldan fazla bir zaman vardır." sözünü söylemek, kişinin bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Hz. Süleyman, Mescid-i Aksâ'yı ilk kez yapan değil, yeniden yapan kişidir.⁴²

Yukarıda zikredilen ayet ve sahih hadis üzerinde âlimlerin yaptıkları yorumlar dikkatli bir şekilde tahlil edildiği zaman, Kâbe'nin ve Mescid-i Aksâ'nın ilk kez inşasının Hz. Âdem zamanına kadar gittiğini ve Hz. İbrahim ile Hz. Süleyman zamanlarındaki inşalarının ilk kez değil, yeniden inşa olduğunu söylemek makul görülmektedir.

3. İSLÂM TARİHİ KAYNAKLARINA GÖRE KÂBE'NİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

İslâm tarihi kaynaklarında Kâbe'nin inşası konusunda çeşitli ve detaylı rivayetler zikredilmektedir. Bu rivayetler doğrultusunda Kâbe'nin ilk inşasının, Hz. Âdem öncesine kadar götürüldüğü görülmektedir. Bu çerçevede İslâm tarihi kaynaklarına göre Kâbe'nin ilk kez inşasından itibaren zaman içerisinde geçirdiği aşamaları şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- Gökler ve yer yaratılmadan önce Kâbe'nin su üzerinde bir köpük hâlinde olması.
- Melekler tarafından inşası.
- Hz. Âdem tarafından inşası.
- Hz. Şît tarafından inşası.
- Hz. İbrahim tarafından inşası.
- Amâlikalılar tarafından onarımı.
- Nübüvvetten beş yıl önce Mekkeliler tarafından inşası.
- Abdullah b. Zübeyr tarafından inşası.
- Haccâc tarafından inşası.
- Osmanlı padişahları tarafından onarımı.

Kâbe'nin tarihçesi hakkında en eskiye giden rivayetler, onun, insanlığın yaratılışından önce var olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada tâbiînden Mücahit'ten (ö. 103/721) rivayet edilen bilgiye göre: "Yüce Allah yeryüzünde her şeyden önce bu Beyt'i yarattı."⁴³ Bu bilgiye biraz

³⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *et-Ticân fî mülûk-i Himyer* (San'a: Merkezu'd-Dirâse ve'l-Ebhâsü'l-Yemeniyye, 1347), 22.

⁴⁰ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbni Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 4/475-476.

⁴¹ Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 4/138.

⁴² Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd* (Beyrut-Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle-Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 1994), 1/50.

⁴³ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/31; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 25.

daha detay kazandıran bir başka rivayete göre ise; “Yüce Allah gökleri ve yeri yaratmadan kırk sene evvel Kâbe, su üzerinde bir köpük hâlinde bulunuyordu. İşte yeryüzü o köpükten döşenmiştir.”⁴⁴ İbn İshâk’ın (ö. 151/768) *Sîret*’inde ise Kâbe’nin, dünya yaratılmadan iki bin sene evvel yaratıldığı ve daha sonra dünyanın ondan yayılıp döşendiği rivayeti zikredilmektedir.⁴⁵

Hz. Hüseyin’in (ö. 61/680) oğlu Ali b. Hüseyin’e (ö. 94/712) atfedilen bir rivayete göre ise Kâbe ilk defa melekler tarafından inşa edilmiştir. Nitekim bu hususta kendisine yöneltilen bir soruya o şu şekilde cevap vermiştir:

“Yüce Allah meleklerle ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ dediği zaman melekler: ‘Ey Rabbimiz! Yeryüzünü fesada uğratacak, orada kan akıtacak, birbirilerine haset edip buğzedecek ve düşmanlıkta bulunacak, cürüm ve cinayet işleyecek kimseler mi yaratacaksın? O halifeyi bizden yap; çünkü biz orada fitne ve fesat çıkarmayız, kan akıtmayız, birbirimize karşı hasette bulunmayız. Seni hamd ile tesbih ediyor, takdis ediyoruz; Sana itaat ediyor ve isyanda bulunmuyoruz’ dediler. Yüce Allah da ‘Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum’ buyurdu. Melekler, Rablerine karşı yaptıkları bu itirazdan dolayı Allah’ın öfkelenişini anlayarak arşa sığındılar ve Allah’a yalvarmaya başladılar. Üç saat hiç durmadan arşı tavaf ettiler. Bu sebeple Yüce Allah onlara rahmet etti ve arşın altına dört direkli zebercetten yapılmış bir beyt koydu. Bu beytin direklerini kırmızı yakutlarla süsledi ve ona *Beytüddurâh* adını verdi. Sonra meleklerle ‘Arş’ı tavaf etmeyi bırakın ve bu Beyt’in çevresinde dönün’ buyurdu. Melekler de öyle yapmaya başladılar. Bu Beyt, Yüce Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de zikrettiği *Beytülma’mûr*’dur. Bundan sonra Yüce Allah, meleklerin bir kısmını yeryüzüne göndererek onlara: ‘Benim için orada bu Beytülma’mûr gibi bir beyt yapın’ emrini verdi. Beytullah tamamlandıktan sonra Yüce Allah, gök ehlinin Beytülma’mûr’u tavaf ettikleri gibi yer ehline de bu Beyt’i tavaf etmelerini emretmiştir.”⁴⁶

İbn Abbâs’a atfedilen başka bir rivayete göre de Kâbe, Hz. Âdem tarafından inşa edilmiştir. Rivayete göre; başı gökte ve ayakları yerde 60 arşın boyunda bir kişi olarak Hz. Âdem yeryüzüne indirildi. Önceden olduğu gibi melekleri göremediğini ve seslerini duyamadığını ifade edince Allah Teâlâ ona, bu durumun kendi hatası sebebiyle olduğunu bildirdi. Ardından da gidip bir Beyt inşa etmesini ve onu tavaf edip orada kendisini zikretmesini emretti. Bunun üzerine yürüyerek Mekke’ye varan Hz. Âdem orada Kâbe’yi inşa etti. Hz. Âdem Kâbe’yi; Lübnan, Tûr-i Zeytâ, Tûr-i Sînâ, Cûdî ve Hirâ dağlarından getirdiği taşlarla inşa etti.⁴⁷ Yine İbn Abbâs’tan gelen bir başka rivayette de Kâbe’yi ilk inşa eden, içinde namaz kılan ve tavaf eden kimsenin Hz. Âdem olduğu bilgisi geçmektedir.⁴⁸ Hz. Âdem Beyt’in inşasını bitirdiği zaman Melek onunla birlikte Arafat’a çıktı ve ona insanların bugün yaptıkları bütün menasiki gösterdi.⁴⁹

Hz. Âdem zamanında Kâbe, taş ve çamurdan yapılmış bir bina şeklinde olmayıp kırmızı yakuttan bir çadır şeklindeydi. Onun vefatından sonra ilk defa Hz. Şit tarafından taş ve çamurdan bir bina şeklinde yapıldı.⁵⁰ Daha sonra bu yapı, Tufan’da ortadan kalktı ve Allah Teâlâ Hz. İbrahim’e Beyt’i inşa etmesi emrini verinceye kadar bu hal üzere kaldı.⁵¹

Yıllar sonra eşini küçük bebeğiyle bıraktığı Mekke topraklarına gelen Hz. İbrahim, Rabbi’nin emriyle, oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe’yi inşa etti. Hz. İbrahim, Hz. Âdem’in inşa ettiği zamanki temele kadar indi ve Beytullah’ı inşa etti. O inşa ettiği zaman Kâbe’nin yüksekliği 9 arşın, uzunluğu, Hacerülesved’in bulunduğu köşeden Hatîm’in yanında bulunan Rûkn-i Şâmî’ye

⁴⁴ Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-ayn*, 1/112; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/31; İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerreme*, 25.

⁴⁵ Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî İbn İshâk, *Sîretü İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1978), 95.

⁴⁶ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/32-34; İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerreme*, 26-27.

⁴⁷ İbn İshâk, *Sîret*, 94; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/36-38; İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerreme*, 27-30.

⁴⁸ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/36-38; İbnü’z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi’l-mükerreme*, 27-30.

⁴⁹ Ebü’r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ’ fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve’s-selâseti’l-hulefâ’* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420), 1/34.

⁵⁰ Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma’ârif* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011), 20; Ebü Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1407), 1/102; Mutahhir b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed’ü ve’t-tarih* (Bûr Saîd: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, ts.), 4/83; Cemaluddin Ebü’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi’l-mülûk ve’l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992), 1/229.

⁵¹ İbn İshâk, *Sîret*, 95; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/36-38; Kelâî, *el-İktifâ’*, 1/33.

kadar 32 arşın, eni ise Rûkn-i Şâmî ile Rûkn-ü Garbî arasında 22 arşın, arka taraftan Rûkn-i Garbî ile Rûkn-i Yemânî arasında mesafe 31 arşın, Yemen tarafındaki cephesinin eni de Rûkn-i Hacerülesved'den Rûkn-i Yemânî'ye kadar 20 arşın ebadında idi. Ayrıca bu sırada Kâbe'ye yer seviyesinde kapı takılmamış ve bir de açıklık bırakılmıştı.⁵²

İlerleyen zamanlarda Kâbe yıkıldı ve Amâlikalılar tarafından yeniden inşa edildi. Sonra tekrar yıkıldı ve Cürhüm'e mensup bir kabile tarafından yeniden yapıldı.⁵³ Cürhüm kabilesi Mekke'ye büyük bir önem vermekte ve saygı göstermekteydi. Onların, Beytullah'ın yönetimine sahip oldukları dönem içerisinde yaşanan bir sel felaketi sonucunda Kâbe'nin içine sular girdi ve onu yıktı. Cürhümlülerin inşası, Hz. İbrahim'in temelleri üzerinde yapılmıştı. Rivayetlere göre Kâbe'yi inşa eden kişi, sonradan Amr el-Câdir adını alan Ebu'l-Cüdere isminde birisiydi. Ancak zamanla Cürhümlüler'in Kâbe'ye olan saygısı azalmaya başladı.⁵⁴ Onların inşasının, komple bir inşa değil de tamir şeklinde olduğu da söylenmektedir.⁵⁵

Cürhümlülerden sonra Kâbe'nin yönetimi Huzaalıların eline geçti. Amr b. Luhay ve ardından onun evlatları beş yüz sene süreyle Kâbe'yi idare ettiler. Onların sonuncusu ise Huleyl b. Hubşiyiye idi.⁵⁶ Amr b. Luhay, Kâbe'nin yönetimini sürdürdüğü sırada Cezîre topraklarında Hît adı verilen yerden *Hübel* adlı putu getirerek Kâbe'nin içindeki kuyuya yerleştirdikten sonra insanlara bu puta tapmalarını emretti. Böylece Kâbe'nin içine ilk defa put girmiş oldu.⁵⁷ Huzaalıların son yöneticisi olan Huleyl'in ölümünden sonra Kâbe'nin idaresi Kusay'a geçti.⁵⁸

Kâbe ve Mekke'nin idaresinin Huzaalıların elinde olduğu sırada Birinci Tübba', Kâbe üzerine yürüyerek onu yıkmak istedi. Huzaalılar, başarılı savunmalarla Tübba'ı geri püskürttü. Üç tane Tübba' bunu denedi. Üçüncü Tübba' Kâbe'yi yıkıp onun yerine kendi ülkesinde saygı gören bir beyt yaptırması tavsiyesine uyararak yola çıktı. Ancak Emec ile Uşfân arasında bulunan Cemdân'ın Deff denilen yerine geldiği zaman hava birden karardı ve bindikleri hayvanlar yere çakılıp kaldı. Durum hakkında hahamlara danıştığı zaman onlar, düşündüğü kötülükten vazgeçmesini, Beyt için hayır yapmaya niyet edip onu giydirmesini ve kurbanlar kesmesini tavsiye ettiler. Tübba' da bunu kabul edince karanlık kaybolup gitti. Ardından Tübba' Mekke'ye kadar geldi ve orada günlerce kaldı. Bu sırada her gün 100 deve kesip etlerini civarda yaşayan insanlara dağıtıyordu. Beytullah'ı da tamamen giydirdi. Örtüsünün kumaşını asb denilen Yemen kumaşından yaptı ve Kâbe'ye Fârisî kilidiyle kilitlenen bir kapı yaptırdı.⁵⁹

Kâbe'yi yıkmaya yönelik bir girişim de Hz. Peygamber'in doğumundan yaklaşık 50 gün önce Ebrehe tarafından olmuştur. Kâbe'nin insanlar nazarındaki konumunu kıskanan ve insanların ilgisini Yemen bölgesine çekmek isteyen Ebrehe, bu amacını gerçekleştiremeyince fillerin öncülüğündeki ordusuyla birlikte Kâbe'ye doğru onu yıkmak için hareket etmişti. Fakat Allah Teâlâ, gönderdiği Ebâbil kuşlarıyla fil ordusunu helak etti.⁶⁰

Hız. Peygamber'in nübüvvetinden 5 yıl önce Kâbe, sellerden ve yangınlardan zarar görmüştü. Ayrıca boyunun kısa ve üstünün açık olması sebebiyle içindeki değerli mallar çalınmaktaydı. Bu sebeple Kâbe'nin yeniden inşasına karar verildi. Böylece Kâbe, Hz. İbrahim zamanındaki temeline kadar yıkılarak yeniden inşa edildi. Hz. Peygamber de bu inşa işinde çalışmıştır. Ayrıca Hacerülesved'in yerine konması konusunda yaşanan tartışma sonunda onun hakemliği kabul edilmiş ve sorun çözüme kavuşturulmuştur.⁶¹ Hz. İsmail zamanından itibaren

⁵² Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/57-59, 64; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 35-36, 39.

⁵³ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/61-62; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 51.

⁵⁴ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/86-87; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 52.

⁵⁵ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/68.

⁵⁶ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/90-104; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 53-57.

⁵⁷ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/117-122; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 70-73.

⁵⁸ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/105-109; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 59-61.

⁵⁹ Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyârî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1955), 1/23-25; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/132-134.

⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/45-54; Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr İbn Habîb, *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Faruk (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 70-75; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhid (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976), 1/29-39.

⁶¹ İbn İshâk, *Sîret*, 103-110; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/92-97; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/55, 66.

Kâbe'nin yüksekliği 9 zirâ' idi ve tavanı açıldı. Kureyş onu inşa ettiği zaman 9 zira' daha yükseltti ve 18 zira' oldu. Kapısını yerden yükseltti ve bu sebeple ancak merdiven ile çıkılabiliyordu.⁶²

H. Ömer'in (ö. 23/644) halifeliği zamanında artan nüfus sebebiyle Mescid-i Haram, cemaati almayacak duruma gelince o, etraftaki evleri istimlak ederek yıktırdı ve Mescid'e ilave yaptı.⁶³

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ö. 60/680) vefatının ardından Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Yezîd b. Muâviye'nin (ö. 64/683) halifeliğini tanımamış ve Mekke'de kendi halifeliğini ilan etmişti. Yezîd b. Muâviye'nin yönetimi zamanında Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'de kuşatılması sırasında 3 Rebîülevvel 64/684 senesinde önce Husayn b. Nümeyr (ö. 67/686) komutasındaki ordu tarafından atılan mancınıklarla hasar görmüş ardından da çadırlarda yanan ateşlerden birinin sıçraması sonucu Kâbe'nin ahşap kısmı tutuşup yanmıştı. Bu yangından sonra Kâbe'nin binası zayıfladı.⁶⁴

Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'nin tamir edilmesi ya da temelden yeniden yapılması konusunda istişare etti. Bu sırada Abdullah b. Abbâs onun tamir edilmesini istedi. Gerekçe olarak da ondan sonra Kâbe'yi yıkacak kişilerin çıkmasından ve böylece insanların ona karşı saygı hislerinin zayıflamasından endişe ettiğini söyledi. Fakat Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'yi yıkıp yukarıda zikrettiğimiz hadiste Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye anlattığı üzere Hz. İbrahim'in yaptığı şekilde yapmak istiyordu. Bu sebeple o, Kâbe'yi temelene kadar yıkıp bu şekilde inşa etti. İbnü'z-Zübeyr Kâbe'yi inşa ettiği zaman 9 zira' daha artırdı ve böylece onun yüksekliği 27 zira' oldu.⁶⁵

74/694 senesinde Abdullah b. Zübeyr'in öldürülüp Haccâc'ın (ö. 95/714) Mekke'ye girmesinin ardından Haccâc, Abdülmelik b. Mervân'dan (ö. 86/705) izin isteyerek Kâbe'yi câhiliye döneminde yapıldığı şekiliyle yeniden inşa etmek istediğini söyledi. O da izin verdi ve bu şekilde yapıldı. İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'ye yaptırdığı kapının boyu 11 arşındı. Haccâc, Mekke'ye vali tayin edildiği zaman kapıyı 4 arşın bir karış kısalttı ve 6 arşın bir karışa indirmiş oldu.⁶⁶

Emevîler'i yıkarak iktidara gelen Abbâsîler zamanında Ebû Ca'fer Mansûr (ö. 158/775) ve Mehdi-Billâh (ö. 169/785) tarafından da Kâbe'de tamirat yapıldı.⁶⁷ Emevî idaresinin, Abdullah b. Zübeyr'e duyduğu siyasî karşıtlığı Kâbe'nin mimarisine yansıtma yönünde yaptığı hatayı Ebû Ca'fer Mansûr da tekrar etmek üzereydi. O da Emevî aleyhtarlığının etkisiyle, halife olduğu zaman Kâbe'yi tekrar yıkıp Abdullah b. Zübeyr'in yaptığı şekilde yapmak istedi. Ancak bu konuyu istişare ettiği zaman Mâlik b. Enes (ö. 179/795), bu işten vazgeçmesini, kendisinden sonra da yöneticilerin aksini yapmak isteyebileceğini ve Kâbe'nin oyuncağa dönüşmesinden, insanların kalbindeki heybetinin gideceğinden korktuğunu söyleyince vazgeçti.⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Osmanlı padişahlarının da Kâbe'nin onarımı ve diğer hizmetlerinde payları olmuştur. Zira 16. yüzyıl sonlarına doğru Kâbe'nin kuzeybatı tarafındaki duvarında tehlikeli boyutlarda çatlama oldu. Ancak İstanbul'daki âlimler Kâbe'nin yıkılıp yeniden yapılmasının câiz olmadığı yönünde karar belirttiler. Bunun üzerine I. Ahmed (ö. 1026/1617), baş mimar olan Mehmed Ağa'dan Kâbe'nin yıkılma riskine karşı tedbir alınmasını istedi ve hazineye de ihtiyaç duyulan tahsisatı yaptı. IV. Murad (ö. 1049/1640) zamanında da Mekke'de yaşanan şiddetli fırtına ve sel baskınının ardından, durum İstanbul'a iletilmiş, bunun

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/198; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/67.

⁶³ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 2/69; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 150.

⁶⁴ Halife b. Hayyât, *Tarih*, 255-261; Dîneverî, *el-Ma'ârif*, 356; Ebû Muhammed Ahmed İbn Asem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Evdâ, 1991), 6/341-343; Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'âkubu'l-himem*, thk. Ebu'l-Kâsım İmamî (Tahran: Serûş, 2000), 2/90-91; İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağrakça vd. (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008), 3/286.

⁶⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/201-202; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/67.

⁶⁶ Halife b. Hayyât, *Tarih*, 271; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/202-220; Dîneverî, *el-Ma'ârif*, 356.

⁶⁷ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 2/72, 74; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 151-153.

⁶⁸ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/68.

üzerine Mısır'dan Mimar Rıdvan Ağa ile Medine Kadısı Mehmed Efendi Kâbe'nin yapımı ve onarımıyla görevlendirilmişlerdir.⁶⁹

İslâm tarihi kaynakları, Kur'an ayetleri ve sahih hadisler çerçevesinde değerlendirildiği zaman, -ayet ve hadislerin açık lafızlarından değil de işaret ettikleri anlamlarla birlikte- Kâbe'nin ilk inşasının Hz. Âdem tarafından yapıldığı hususu ağırlık kazanmaktadır. Kâbe'nin, insanlıktan önce var olduğu ve melekler tarafından inşa edildiğine dair bazı İslâm tarihi kaynaklarında geçen bilgiler ise teyide muhtaç durumdadırlar.

4. HACERÜLESVED

Hacerülesved, Kâbe'deki önemli unsurlardan biridir. Zira onun anlamı ve önemiyle ilgili İslâm tarihi kaynaklarında ve hadislerde birçok rivayet zikredilmektedir. Bu sebeple onun hakkında ayrı bir başlık açmanın konuyu daha anlaşılır kılacağı kanaatindeyiz.

İslâm tarihi kaynaklarındaki bilgiler genellikle bu taşın, cennetten geldiği hususunda yoğunlaşmaktadır. Ahmed-Yûnus-es-Seri b. İsmail-Âmir-Ömer b. Hattab tarikiyle gelen bir rivayette Hacerülesved'in, cennet taşlarından olduğu, yeryüzüne pamuktan daha beyaz bir şekilde indirildiği ve insanların günahları sebebiyle karardığı ifade edilmektedir.⁷⁰ Abdullah b. Amr b. el-Âs'a atfedilen bir sözde de Hacerülesved'in ilk indiği zaman gümüşten daha beyaz durumda olduğu bilgisi yer almaktadır.⁷¹ İbn Abbâs'a dayandırılan rivayete göre; yeryüzünde cennete ait varlıklardan sadece Hacerülesved ile Makam-ı İbrahim bulunmaktadır. Onlar cennet cevherlerinden iki cevherdir.⁷² Ayrıca İbn İshak'ın *Sîret*'inde; onun, cennet yakutlarından bir parça olduğu ve Tufan ile birlikte dünya semasına kaldırıldığı bilgisi yer almaktadır.⁷³

İslâm tarihi kaynaklarında geçen başka bir bilgiye göre Hacerülesved, Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa ettikleri zaman oğlundan bir taş getirmesini istemesi üzerine Hz. İsmail'e Cebrail (A.S.) tarafından verilmiştir. Süfyan b. Üyeyne-Mücahid-Şa'bî tarikiyle gelen bilgiye göre; Hz. İbrahim Kâbe'yi inşa etmekle emrolunduktan sonra Hacerülesved'in bulunduğu yere kadar varınca Hz. İsmail'e: "Bana öyle bir taş getir ki insanlar için işaret olsun, tavafa ondan başlasınlar" dedi. Bunun üzerine İsmail bir taş getirdi, ancak Hz. İbrahim bu taşı beğenmedi. Ardından da Hacerülesved'i getirince "Senin taşınla beni yetindirmeyen Allah bu taşı gönderdi" dedi.⁷⁴ Bir rivayete göre de Hz. İsmail dağlarda dolaşırken Cebrail (A.S.) ona simsiyah bir taş verdi. Hz. İsmail bu taşı getirdiği zaman babası, bu taşın nereden geldiğini sorunca Hz. İsmail: "Senden daha güçlü birisi verdi" dedi.⁷⁵

Görüldüğü üzere İslâm tarihi kaynaklarında nakledilen bilgiler, Hacerülesved'in cennetten geldiği ve Cebrail (A.S.) tarafından getirildiği bilgisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hacerülesved hakkında hadis kaynaklarında da bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu konudaki rivayetlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

"Resûlullah (sas) bir keresinde dudaklarını Hacerülesved'e koyarak uzun süre ağlamış ve ardından dönüp Hz. Ömer'in de ağladığını görünce: 'Ömer! Göz yaşları burada dökülür.' demiştir."⁷⁶

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; Allah Teâlâ, kıyamet gününde Hacerülesved'i getirecek ve o, hak üzere kendisini istilâm edenlere şahitlikte bulunacaktır.⁷⁷

⁶⁹ Sadettin Ünal, "Kâbe", *DîA* (İstanbul: DİB Yayınları, 2001), 24/17.

⁷⁰ İbn İshâk, *Sîret*, 96; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheylî, *er-Ravzül-ünûf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bnî Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), 2/276.

⁷¹ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/322.

⁷² Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/322; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 2/223.

⁷³ İbn İshâk, *Sîret*, 96.

⁷⁴ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/61; İbnü'z-Ziyâ, *Tarihu Mekketi'l-mükerreme*, 38-39.

⁷⁵ İbn İshâk, *Sîret*, 95.

⁷⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunen-u İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye-Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), "Menâsik", 27.

⁷⁷ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Hac", 113; İbn Mâce, "Menâsik", 27.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, Hacerülesved hakkında şöyle demiştir: “Allah’a yemin olsun ki, senin zarar ya da fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; şayet Resûlullah’ın (sas) seni istilâm ettiğini görmeseydim, ben de istilâm etmezdim” ve “Resûlullah’ın (sas) seni öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim.”⁷⁸

Hadis kaynaklarında öne çıkan husus, Hacerülesved taşının menşeyinden ziyade onun değerine atıf yapılmasıdır ve istilâm konusu ön plana çıkarılmaktadır. Hacerülesved, İslâm toplumunda her zaman değerli görülmüş ve bazı kesimler, bu durumdan istifade etme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Abbâsiler zamanında Karmatîler⁷⁹ tarafından Hacerülesved’in Kâbe’den uzaklaştırıldığına da tanık olunmuştur.

Kaynaklarda zikredildiğine göre; Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh (ö. 320/932) zamanında Karmatîler, 317/929 yılında Mekke ve Medine’ye saldırdıktan sonra hac mevsiminde Mekke’ye girmiş ve büyük bir katliam yaparak çok sayıda hacıyı öldürmüş, cesetlerini Zemzem Kuyusuna atmıştır. Bu esnada Abdullah Ebû Tâhir el-Karmatî, Hacerülesved’i yerinden almış ve Kâbe’nin örtüsünü çıkararak Katîfe götürmüştür. 339/950 yılında Fâtımîlerin Mısır yöneticisinin aracılığıyla iade edilinceye kadar orada kalmıştır.⁸⁰

5. KÂBE’DEKİ SEMBOLLER ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Dinlerin, temel ilkelerini yansıtan sembolleri vardır. İslâm dininin temel ilkeleri ise tevhid ve ibadettir. Kâbe, bu temel ilkelerin sembollerini ihtiva etmektedir. Zira şu ayetler, söz konusu sembollere açıklık getirmektedir: “Ey inananlar, Allah’ın sembollerine, haram aya, kurbanlık hayvanlara, (onlardaki) gerdanlıklara ve Rablerinden bir lütuf ve hoşnutluk isteyerek Beyt-i Haram’a gelenlere sakın saygısızlık etmeyin...”⁸¹ “İşte böyle; kim Allah’ın sembollerini yüceltirse, şüphesiz bu, kalplerin takvasındandır.”⁸² Müfessirler, ayetlerde geçen şeâir/sembolleri genel anlamda Allah Teâlâ’nın haramları, O’na itaat etmek, emir ve yasaklarına uymak, Safa-Merve, kurbanlıklar, şeytan taşlamak ve hac menasiki şeklinde yorumlamaktadırlar.⁸³

Hac ibadeti, tüm dünya Müslümanlarını her yıl bir araya getiren bir ibadet oluşuyla önemli bir fonksiyonu icra etmektedir. Zira Müslümanların yıllık olarak toplanmaları, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmaları ve durumlarını müzakere etmeleri, birlik anlamında önemli bir husustur. Ayrıca ibadet sırasında giyilen ihram, herkesin –mevki, makam ve maddi durumuna bakılmaksızın- Yüce Allah’ın huzurunda eşit olduklarını ifade etmektedir. Nitekim üstünlük ancak takva iledir. Ayrıca ihram, dünya hayatının geçiciliğini ve kefeni hatırlatması bakımından da önemli ikazlara işaret etmektedir.

Yeryüzünün ilk mabedi olarak Mekke’de inşa edilen Kâbe, ilahî kaynaklı inanç sistemi, ibadetleri ve müştemilatı ile birlikte orijinal bir binadır.⁸⁴ Yukarıdaki ayetlerde de belirtildiği

⁷⁸ Buhârî, “Hac”, 57, 60; Müslim, “Hac”, 249-250.

⁷⁹ Karmatîler, 287-470/900-1077 yılları arasında etkili olmuş ve temel prensip olarak her zâhirin bir bâtını olduğu görüşüne dayanan dinî karakterli bâtını bir fırkadır. Bu sebeple Kur’an ayetlerinin de bir zâhiri ve bâtınının olduğunu, bâtını ise sadece Alevî imamların bilebildiğini iddia etmektedirler. Fars düşüncesinden etkilenmiştir. Başlangıçlarını İsmailiye’ye dayandıran Şiî bir fırkadır. Devletlerinin kurucusu olarak Karmat lakabıyla tanınan Yemen asıllı Hamdân İbnü’l-Eş’as’a nisbet edilirler. Fars asıllı Hüseyin el-Ahvâzî ile karşılaşması sonucu onun bâtını fikirlerinden etkilenmiştir. Bu hareket, 287/900 senesinde Kûfe’de başlamış ve faaliyetlerini sırasıyla Şam, Basra/Arap Körfezi, Yemen ve Hicâz’a kadar ilerlemiştir. Abbâsî Halifesi el-Mu’tazîd, birçok savaşın ardından onları Irak ve Suriye’de ortadan kaldırmış ve en büyük kuvvetleri Bahreyn ve Ahsâ bölgesinde kalmıştır. Ahmed Ma’mûr el-Asîrî, *Mevcizü’t-Tarihi’l-İslâmî münzû ahdi Âdem (A.S.) ilâ asrîna’l-hâzır* (Riyâd: Fihristü Mektebeti’l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1996), 209.

⁸⁰ Hüseyin b. Muhammed İbnü’l-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/118; Asîrî, *Mevcizü’t-Tarihi’l-İslâmî*, 209.

⁸¹ el-Mâide 5/2.

⁸² el-Hac 22/32.

⁸³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 9/462-463; 18/622; Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 5/425; 2/10.

⁸⁴ Temir, “Kutsalın Tezahürü ve Mekânın Etkisi Bakımından İslam Öncesi Arap Yarımadasındaki Kâbe/Beytler?”, 145.

üzere orada bulunan ibadetler, özgün anlamlar içermektedirler ve Müslümanın hayatında takip etmesi gereken bir çok ilkeyi sembolize etmektedirler.

Hz. Peygamber: "Hacerü'l-Esved, Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir; onunla dilediği insanla musafaha eder."⁸⁵ buyurmaktadır. Hz. Peygamber ve raşit halifeler dönemindeki uygulamaya bakıldığı zaman devlet başkanı olan kişinin sağ elini tebaanın sağ elleri ile tutarak biat ettikleri görülmektedir.⁸⁶ Hadis bu bağlamda düşünüldüğü zaman Hacerülesved'i selamlamanın aslında bir söz verme olayını hatırlattığı akla gelmektedir. Dolayısıyla bu uygulama, kul olarak insanların Kâlu Belâ'da kendisini Rab olarak tanıdıklarına dair Allah Teâlâ'ya verdikleri sözü akla getirmektedir.

Tavaf, Kâbe'nin etrafında yedi defa/şavt dolaşarak yapılmaktadır. Yedi rakamı Arap dilinde çokluktan kinâye olarak da kullanılmaktadır.⁸⁷ Bütün müminler bir ahenk içerisinde aynı yöne doğru aynı Allah için tavaf ibadetini yerine getirmektedirler. Dolayısıyla devamlı surette yapılan tavaf, tevhidi ve devamlı surette yapılması gereken ibadeti hatırlatmaktadır.

Hz. İbrahim, Hz. Hacer ve oğlu Hz. İsmail'i Mekke'de bıraktığı zaman bebeğinin ağlaması üzerine etrafta su arayan Hz. Hacer, Safa ile Merve Tepeleri arasında koşturmuştur. Ara sıra bebeğinin ölüp ölmediğini de kontrol eden annenin bu çabası, Zemzem suyunun çıkışına kadar sürmüştür.⁸⁸ Sa'y ibadeti de bu yönüyle, dünyada hayatta kalma mücadelesini hatırlatmaktadır.

Netice itibariyle bu uygulamalar ve temsil ettikleri anlamlar birlikte düşünüldüğü zaman aslında Kâbe'nin ve orada yapılan Hac ibadetinin, insanlığın yaratılış geyesini ve dünya hayatında yaşamaları gereken hayatı özetlediği görülmektedir. Zira Hacerülesved'i selamlamakla, Allah Teâlâ'ya O'nu Rab olarak tanıdığımıza dair verdiğimiz sözü hatırladıktan sonra tavaf ibadetiyle, bir olarak kabul ettiğimiz Rabbimiz'e verdiğimiz devamlı ibadet sözünü hatırlamaktayız. Ardından sa'y ibadeti ise bizlere, dünya ve ahiret dengesini yani ibadet ile meşgul olurken hayati ihtiyaçlarımız için dünya işleri ile de yeteri kadar ilgilenmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır.

SONUÇ

Allah Teâlâ'nın insanları ve cinleri yaratmasındaki maksat, kendisine ibadet etmeleridir. Hz. Âdem ile başlayan insanlığın ibadet serüveni, kıyamete kadar devam edecek bir gerçekliktir. İnsanlar, zamanla farklı anlayışlar ve inanışları benimsemişler ve tarihin değişik dönemlerinde çeşitli ibadet yerleri ortaya koymuşlardır. Ancak insanlık için tek hak din olarak İslâm'ı seçen Allah Teâlâ, Müslümanların ibadet yeri olarak da mescidi belirlemiştir.

Tüm dünya Müslümanlarının ortak mescidi ve kiblesi olan Kâbe, yeryüzünde ibadet için yapılmış ilk mabettir. Kâbe'nin ilk inşa edilişi hakkında çeşitli rivayetler ve görüşler ifade dilmekle birlikte kaynaklardaki sahih bilgiler istikametinde ağır basan görüş, onun ilk defa Hz. Âdem tarafından inşa edildiğidir.

Hz. Âdem'den sonra da Müslümanlar nezdinde büyük değer ve hürmet görmeye devam eden Kâbe, çeşitli dönemlerde gördüğü bazı zararlardan dolayı bazen temelinde kadar yıkılıp yeniden inşa edilmiş, bazen de onarım şeklinde müdahaleler görmüştür. Ancak bununla birlikte maalesef bazen siyasî mücadelelerde bir üstünlük yarışının nesnesi haline de getirilmiştir. Nitekim Abdullah b. Zübeyr ile girdikleri siyasî mücadelede üstün gelen Emevîler döneminde Kâbe, Abdullah b. Zübeyr'in Hz. İbrahim tarafından yapılan orijinal şekline uygun yeni inşayı yıkmışlar ve câhiliye dönemindeki şekline geri döndürmüşlerdir. Ayrıca Karmatîler tarafından Hacerülesved'in Kâbe'den alınıp götürülmesi de siyasî mülahazalarla yapılan başka bir girişimdir.

⁸⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/323; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 7/311; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/459.

⁸⁶ Müslim, "İmâret", 192.

⁸⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Beyan Yayınları, 1992), 34-35.

⁸⁸ İbn İshâk, *Sîret*, 98-99.

Kâbe hakkındaki ayet ve hadisler ile İslâm tarihi kaynaklarında sunulan bilgiler değerlendirildiğinde, ayet ve hadislerde, fazla teferruat bilgiye girilmeksizin Kâbe'nin anlamı ve değeri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu kaynaklar Kâbe'nin, ibadet noktasındaki değeri, oranın her türlü pislikten korunması gerektiği, güvenlik yeri olduğu ve Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu sınırlara uymanın önemi gibi hususlara vurgu yapmaktadır. İslâm tarihi kaynakları ise daha fazla malumat ortaya koymakta ve Kâbe'nin inşa süreçleri ve geçirdiği evreler üzerinde teferruatlı bilgilere bolca yer vermektedirler. Bu noktada, sahih bilgilerce desteklenmeyen malumata karşı ihtiyatlı olunması ve şekilden ziyade anlam üzerinde odaklanılması faydalı olacaktır.

Kâbe'deki semboller ve işaret ettikleri anlamlar; tevhid, biat, ibadet, dünya-ahiret dengesi ve arınma gibi başlıkları ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla İstilâm, tavaf, sa'y ve şeytan taşlama gibi uygulamalar aslında bizlere, yaratılış gayemizi, bu yönde Rabbimize verdiğimiz sözü, hatalarımızdan arınmamız gerektiğini ve dünya ile ahirete bakışta dengeli bir yolu benimsememizin önemini hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Asîrî, Ahmed Ma'mûr. *Mevcizü't-Tarihi'l-İslâmî Münzû ahdi Âdem (A.S.) ilâ asrina'l-hâzır*. Riyâd: Fihristü Mektebeti'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1996.
- Bakkal, Ali. "Kâbe ve Sembolizm", [Tartışmalı İlmî Toplantı], 07-09 Kasım 2014, (2015), 297-316.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu-Buhârî*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *el-Ma'ârif*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2011.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Hasen. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Saydâ-Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Eraslan, Sadık. "Kâbe ve Mescidü'l-Haram". 217-221. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2007.
- Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Velîd b. Ukbe. *Ahbâru Mekke*. thk. Rüşdi Salih Muslih. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endelüs, ts.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr. *Tarihu Halife b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ Ümerî. Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1397.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitabü'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Müesseselerine Giriş*. çev. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 1992.
- İbn Asem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed. *Kitâbü'l-Fütûh*. thk. Ali Şîrî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Evdâ, 1. Basım, 1991.
- İbn Habîb, Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr. *el-Münemmak fi ahbâri Kureys*. thk. Hurşid Ahmed Faruk. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed. *el-İhsân fi takrîbi sahîhi İbni Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1988.
- İbn Hişâm, Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 2. Basım, 1955.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *et-Tîcân fî mülûk-i Himyer*. San'a: Merkezü'd-Dirâse ve'l-Ebhâsü'l-Yemeniyye, 1347.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *Sîretü İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekr. *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'î-ibâd*. 5 Cilt. Beyrut-Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle-Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, 27. Basım, 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Abdülvâhid. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sunen-u İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye-Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, ts.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. *Tecâribü'l-ümem ve te'âkubu'l-himem*. thk. Ebu'l-Kâsım İmamî. 7 Cilt. Tahran: Serûş, 2. Basım, 2000.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *'Uyûnü'l-eşer fî fûnüni'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *el-Muntażam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Mustafa Abdülkadir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fî't-Tarih*. çev. Ahmet Ağırakça vd. 10 Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008.
- İbnü'z-Ziyâ, Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hanefî. *Tarihu Mekketi'l-mükerrreme ve'l-Haremi's-şerîf*. thk. Alâ İbrahim, Eymen Nasr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- İsfehânî, Râğîb. *el-Müfredât*. çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2007.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Kazıcı, Yusuf Ziya. "Osmanlıların Kâbe'ye Hizmetleri". 213-216. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2007.
- Kazvîni, Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- Kelâî, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim. *el-İktifâ' fî (bimâ teğammenehû min) megâzî Resûlillâh ve's-şelâseti'l-hulefâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420.
- Kılıç, Sadık. "Kâbe'deki Sembolizm Üzerine Bir Deneme". *İslâmî Araştırmalar* 1/5 (1987), 62-69.
- Kurtubî, Şemsuddin. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfîş. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Makdisî, Mutahhir b. Tahir. *el-Bed'ü ve't-tarih*. 6 Cilt. Bûr Saîd: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu'l-Müslim*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyâd: Dâru Taybe, 1426.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *el-Müctebâ mine's-sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1986.

- Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebevîyye li'bni Hişâm*. thk. Ömer Abdusselam es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabî, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Temir, Hakan. "Kutsalın Tezahürü ve Mekânın Etkisi Bakımından İslam Öncesi Arap Yarımadasındaki Kâbe/Beytler?" *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/26 (2021), 120-149.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Ünal, Sadettin. "Kâbe". *DİA*. 24/14-21. İstanbul: DİB Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Can. "Kâbe". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1993), 67-91.

STRUCTURED ABSTRACT

God created humans and jinn to worship Him. The worship adventure of humanity, which started with Adam, is a reality that will continue until the Day of Judgment. People have adopted different understandings and beliefs over time and have put forward various places of worship in different periods of history. However, Allah, who has chosen Islam as the only true religion for humanity, has also determined the mosque as the place of worship for Muslims. The Ka'ba, the common mosque and qibla of all Muslims in the world, is the first place of worship built for worship on earth. Although various rumors and opinions are expressed about the first construction of the Ka'ba, the prevailing view in the direction of authentic information in the sources is the discourse that it was built for the first time by Adam. The Ka'ba, which continued to be admired and respected by Muslims after Adam, was sometimes demolished and rebuilt to its foundations, and sometimes underwent interventions in the form of repairs, due to some damage it suffered in various periods. However, unfortunately, the Ka'ba has sometimes been made the object of a race for supremacy in political struggles. As a matter of fact, during the Umayyad period, who had prevailed in the political struggle they entered with 'Abdallâh b. al-Zubayr, the Ka'ba demolished the new construction in accordance with Abdullah's original shape by Prophet Abraham and returned it to its shape in the period of ignorance. In addition, the removal of Hajar al-aswed from the Ka'ba by the Qarmatians is another attempt made with political considerations. When the verses and hadiths about the Ka'ba and the information presented in the sources of Islamic history are evaluated, it is seen that the verses and hadiths focus on the meaning and value of the Ka'ba without going into too much detail. In this context, these sources emphasize the importance of the Ka'ba at the point of worship, that it should be protected from all kinds of filth, that it is a place of safety, and the importance of obeying the limits set by Allah. Islamic historical sources, on the other hand, reveal more information and give plenty of detailed information on the construction processes of the Ka'ba and the phases it went through. At this point, it would be useful to be wary of information that is not supported by authentic information and to focus on meaning rather than form. When thinking about the symbols in the Ka'ba and the meanings they indicate; Titles such as tawhid, allegiance, worship, world-life balance and purification come to the fore. Therefore, practices such as Istilâm, circumambulation, sa'y and stoning of the devil actually remind us of the purpose of our creation, the promise we made to our Lord in this direction, and the need to get rid of our mistakes. The Ka'ba is the qibla to which all Muslims of the world turn in prayer and will continue to be the symbol of tawhid and the unity of Muslims until the Day of Judgment. For this reason, it is necessary to obtain healthy information about its nature. In this study, description, story and analysis methods are used in accordance with the characteristics of the subject.